

Polakkerne i Nordslesvig.

Af J. Fausbøl.

~ ~ ~

Da Kong Christian IV. døde 1648 var Landet i høj Grad medtaget af den foregaaende Krig. Alligevel erklærede hans Efterfølger, Frederik III., den svenske Konge, Karl Gustav, Krig, og denne svarede paa Krigserklæringen ved fra Tyskland at kaste sin Hær ind i Sønder- og Nørrejylland. I Begyndelsen af Aaret 1658 gik Karl Gustav med sin Hær over Isen paa Lillebælt til Fyn, drog herfra til Laaland og naaede endelig Sjælland, hvor Felttoget endte med den ulykkelige Fred i Roskilde. Denne fortrød Karl Gustav imidlertid straks efter, og han overfaldt derfor Danmark for helt at tilintetgjøre det. Denne Gang fik Frederik III. imidlertid fremmed Hjælp, idet en Hær paa 29,000 Mand, bestaaende af Brandenborgere og Polakker, i Slutningen af September rykkede ind paa Halvøen. Det er af disse Hjælpetroppers Ophold her, at der i det følgende vil blive givet en lille Skildring, som hovedsagelig grunder sig paa Fortællinger fra Nørre-Rangstrup Herred. Man faar af disse Fortællinger, som af andre Beretninger fra den Tid, Indtryk af, med hvilken Grusomhed den Tids Krige førtes. Men Polakkernes Grusomhed, Raahed og Umenneskelighed trodses al Beskrivelse. En ældre dansk Forfatter (Rhode) ønsker: „Gid Kolding Slots Kæmpetaarn havde været ti Fod højere, saa skulde de derfra alle med hinanden have været udkastede.“ —

I „Schleswig. Nachrichten“ var der for en Tid siden optaget nogle fundne Dagbogsblade, der handler om Polakkernes Ankomst. I disse hedder det blandt andet: „Den 3. Oktbr. ankom den polske General Czarniezki med en Armé paa 5000 Mand til Neumünster. Den 5. Oktbr. blev Hæren indkvarteret i Slesvig og Omegn. Hæren bestod væsentlig af polske Husarer, men desuden af nogle Kompagnier Tartarer blandet med Tyrker. I de tre Uger, Hæren laa her, ødelagde den de fiskerige Damme, uden at agte paa Fiskemesterens Indvendinger, røvede Heste og Kvæg, kort sagt, plyndrede og ødelagde alting. De fremmede Soldater skjændede Kvinderne, gamle som unge. Kom der en Pige forbi deres Kvarter, slæbte de hende ind, voldtog hende, og beholdt hende hos sig i flere Dage. — Ved Polakkernes Ankomst til Slesvig og Omegn drev Bønderne deres Heste og Kvæg ind under Gottorps Kanoner. Men det brød Polakkerne sig ikke om, de fulgte efter, og man vil sige, at Fæstningen ingen Modstand gjorde. Derfor kunde Polakkerne med dragne Sabler jage Bønderne ud i Slotsgraven og derefter tage deres Heste og Kvæg. Den 23. Oktbr. brød Polakkerne paa Skrømt op fra deres Kvarterer, og alle de af Egnens Kvinder, der under den fremmede Hærs Ophold havde søgt Skjul paa Fæstningen, søgte nu tilbage til deres Hjem. Men næppe var de ankomne hertil, før Polakkerne, der havde forstukket sig, kom frem af deres Skjulesteder, voldtog Kvinderne og røvede deres Klæder. De kunde prise sig lykkelige, som ikke havde mistet deres Ære!“

De mundtlige og skriftlige Beretninger om og fra den Tid søger at overgaa hverandre i Skildringer af den Grusomhed og religiøse Fanatisme, hvormed disse vilde

katolske Horder foer frem mod de herværende Protestanter og det er udenfor al Tvivl, at Trosforskjellen mellem Befolkningen og den fremmede Hær for en stor Del var Aarsagen til al den umenneskelige Raahed, der af Soldaterne udøvedes imod Befolkningen. — Af de temmelig troværdige Sagn, som endnu fortælles om Polakkerne, vil der i det følgende blive fremdraget nogle:

En Polak skød Branderup Præstegaard i Brand, men han angrede imidlertid denne raa Handling saa dybt, at han af Fortvivlelse gik ud paa en Nordvest for Byen liggende Eng, der var omsluttet af Skov, og skød sig. Han ligger begravet under en stor Sten, som endnu vises i en Eng, der kaldes Holm og tilhører Niels Fisker i Branderup.

Gestrup By var overfyldt af Polakker, medens største Delen af Beboerne var flygtede ind i den nærliggende Mandbjerg Skov, hvor de opholdt sig paa en godt skjult Skoveng, som kaldes Dynd. Nogle af Beboerne blev dog tilbage, og blandt dem var ogsaa Smeden, der boede Vest for Byen paa et Sted, som kaldes Susvind. Smeden, der var en meget dygtig Mand, hed Haulrig og af hans Efterkommere lever der endnu nogle i Agerskov Sogn. Smedens Bolig laa lige ved Vejen, medens Smedjen laa et Stykke tilbage nede i Kaalgaarden. En Dag kom der en Løjtnant, der laa i Kvarter i den Del af Byen, som kaldes Overby, hen til Smeden for at faa sin Hest beslaaet. Medens Smeden og Løjtnanten var i Færd med dette Arbejde henne ved Smedjen, hørte de Skrig inde fra Huset, hvor Smedens Kone var ene hjemme. Smeden, der anede, hvad der var paa Færde, spurgte Løjtnanten, om han maatte komme sin Kone til Hjælp. Han fik Tilladelsen, tog en gloende Jærnstang og løb med den ind i Huset, hvor han saa sin

Kone kæmpe med en menig Polak. Da Polakken saa Smeden med den gloende Stang, slap han straks Konen — som skjulte sig — og løb ad Byen til truende med, at han nok skulde hente Forstærkning, og ved dens Hjælp gjøre Kaal paa Smeden. Nu var gode Raad dyre. Men Smeden var ikke tabt bag af en Vogn, han griber rask sin Skohammer og løber efter den flygtende Polak. Da Vejen, denne maa følge for at naa Byen, gjør en Bøjning, sneedløber Smeden Polakken og slaar ham med Hammeren midt i Planeten, saa han styrter til Jorden. Derefter begrov Smeden Synderen bag Toftediget, hvor han ligger endnu.

I Fred. Fischers: Slesvigske Folkesagn, er der blot antydnet, at der haves flere Fortællinger om „De Fagsbøl Drengene“, Sønner af en Familie, der boede paa Gaarden Fausbøl i Uge Sogn. Disse Fausbøl Drengene vandt i deres Kamp imod Polakkerne megen Berømmelse, og Forfatteren af denne Artikel har efter Degnen Gammelgaard i Varnæs følgende Fortællinger om dem:

De fire Brødre, man havde givet Navnet „De Fagsbøl Drengene“, var tapre Karle og Polakkernes svorne Modstandere. En af dem mødte en Dag en Polak i Skoven ved Aabenraa. Polakken var næsten reden ham forbi, da han opdagede, at Fausbøl havde et Par nye Sko hængende paa Armen; dem fik Krigsmanden Lyst til. Han opfordrede derfor Fausbøl til at aflevere dem og denne efterkom tøvende Opfordringen. Men da Polakken bøjede sig ned over Hesten for at faa fat paa de nye Sko, greb Fausbøl ham i Brystet og kastede ham af Hesten, sprang selv i Sadlen og jog afsted efter Støbbæk til.

Værre gik det med en anden af de Fausbøl Drengene.

Da Polakkerne var i Færd med at drage bort, fangede de ham og en Bonde fra Uge, lænkede disse to sammen, satte dem paa en Vogn og førte dem med Syd paa. En Nat slap de to Fanger løs oppe i det holstenske, og de søgte nu, stadig sammenlænkede, hjemad. I tre Døgn var de saaledes sammenlænkede, og de maatte vandre om Natten af Frygt for de forfølgende Fjender, medens de om Dagen holdt sig skjulte i Kornmarkerne. Endelig fandt de en Smed, der befriede dem for Lænkerne. — —

I Rurup boede der en Gaardmand ved Navn Laust Gaarde, Stamfader til en Slægt, som skiftevis har heddet Laust og Jens. Slægten bor endnu paa samme Gaard, og den omtalte Navneveksling har holdt sig indtil vore Dage. Disse Laust'er og Jens'er har altid været ivrige Jægere, og ovennævnte Laust havde da ogsaa tilegnet sig en usædvanlig Færdighed i Brugen af Bøssen. Han blev derved en farlig Fjende for Polakkerne, der snart fik at vide, hvem det var, der blæste saamange af deres Kammerater bort med sikre Skud, og han maatte da flygte fra sit Hjem, og opholdt sig fra nu af i de tætte Skove og tilgroede Moser, stadig efterstræbt af de forbitrede, fremmede Krigsmænd, der endelig ogsaa fangede ham. Da han nemlig en Gang i en Udkant af Mandbjerg Skov havde skudt paa en Flok Polakker, omringede de ham saa pludselig, at han ikke fik Tid til at faa sin Bøsse ladet paany, men kun til at faa sine Skyderedskaber skjulte. Han blev nu tagen til Fange, og de med deres Fangst meget fornøjede Polakker sammensnørede Fangens Hænder med en Rem, bandt denne til Halen paa en Hest og drog saa ad Aabenraa til, hvorfra Rejsen skulde fortsættes videre. Hvad Medfart den stakkels Fange maa have lidt paa denne Transport,

kan man let tænke sig. Henimod Aften, da det begyndte at mørknes, naaede de Rødekro, hvor de tog ind. Rytterne steg af deres Heste og begav sig paa en nær, som skulde holde Vagt, ind i Skjænkestuen. Den Vagthavende har formodentlig troet, at Fangen var sikkert bunden og at den ublide Behandlingsmaade havde gjort ham saa mødig, saa han ikke vilde eller kunde tænke paa Flugt. Hvilken nu end Grunden var, han bekymrede sig ikke om Fangen, men indlod sig i Samtale med Staldkarlen. Laust, der saa dette, benyttede sig af Omstændighederne, gnavede med Tænderne den Rem af, der sammensnørede hans Hænder, og da dette var lykkedes for ham, listede han sig bort. Han var imidlertid for medtaget til at løbere langt, og da han derfor var kommet over den Bro, der i kort Afstand fra Kroen fører over en Bæk, fulgte han kun Vejen et lille Stykke, hen til det Sted, hvor den gjør en Drejning. Saa kastede han sig ned paa Jorden, krøb paa Hænder og Fødder tilbage til Broen og ind under denne. For at være saa godt skjult som muligt, dukkede han sig ved en Pæl ned under Vandet, saa han kun havde Næse og Mund over Vandets Overflade. Næppe var Laust saaledes kommet i Skjul, førend Rytterne kom farende, for at forfølge ham. Da de havde set Flygtningen gaa over Broen, tænkte Anføreren, at han muligvis havde skjult sig under denne. Anføreren lod derfor en Mand gaa ned paa hver Side af Broen, for at søge efter Laust. Da imidlertid begge de Søgende erklærede, at de intet kunde opdage, sendte Anføreren sin Trup videre: nogle videre frem ad Vejen, andre til et nærliggende Krat, medens han selv blev holdende paa Broen. Da Folkene efter nogen Tids Forløb kom tilbage med uforrettet Sag,

foreslog Anføreren, at nogle paa Skrømt skulde jage efter Flygtningen, medens han selv med de andre uden Ophold vilde begive sig til Laust's Hjem, hvor denne vistnok vilde søge hen, og saaledes let kunde gribes paany. Forslaget vandt Rytternes Bifald; de delte sig og red bort i forskellige Retninger og Laust havde saaledes heldig undgaaet Forfølgerne. Han havde hørt alt, hvad de sagde og vogtede sig vel for at gaa til sit Hjem. Han hentede sin Bøsse i Mandbjerg Skov, og begav sig derpaa, efter at han hos Bekjendte havde forsynet sig med Levnedsmidler, til Toftlund Kirke, i hvis Taarn han fandt et Skjulested.

Da Polakkerne forgjæves havde gjennemsøgt Laust's Hjem og ventet paa ham et Par Dage, blev de yderst forbitrede. De plyndrede Branderup By og dens Omegn og drog derefter Nordpaa belæssede med Bytte. Efter nogen Tids Forløb drog de atter mod Syd, for at støde til Hovedstyrken ved Ravsted. Paa denne Tur kom de en tidlig Morgenstund forbi Toftlund Kirke, og medens Anføreren lod sine Folk ride videre, red han selv ind paa Kirkegaarden, hvor han steg af sin Hest og bredte sin Rytterkappe ud paa en Ligsten. Derefter spændte han sin store Vadsæk løs og krammede dens Indhold ud — mest Sølvtøj og Mønter, han ved Plyndring havde tilvendt sig — paa Kappen, og stod saa ved Ligstenen og betragtede med glædestraalende Øjne sit rige Bytte. Efter at han i nogen Tid havde frydet sig ved dette Syn, pakkede han atter det hele ned i Vadsækken og vilde netop til at lægge den paa Hesten, da der pludselig farer Røg ud gennem et af Taarnets Glamhuller: et Skud knalder og Polakken styrter ramt af en Kugle død ned paa Ligstenen. Da de

bortdragende Polakker hørte Skuddet, vendte nogle af dem tilbage for i fornødent Fald at hjælpe deres Anfører. Men før de naaede saa vidt, havde Laust — den dristige Skytte — fra Taarnet begivet sig ned paa Kirkegaarden, og var redet bort paa Polakkens Hest med alt Sølvtøjet og det øvrige Bytte. Da Polakkerne kom, opdagede de kun deres Førers Lig, men fandt det ikke raadeligt at forfølge Laust, der havde taget Vejen mod Nord og snart befandt sig i Sikkerhed. — Enkelte ældgamle Sølvskeer med sær-egne Mærker findes endnu i Laust's Familjes Eje, og man mener, at de har udgjort en Del af den polske Anførers Bytte. — — —

Præsten i Herrested, Anders Clausen, blev tyrannisk behandlet af en polsk Oberst, idet han ved Hjælp af Clausens lange Skjæg tøjrede ham til en Ledpæl. Præsten læste da den Forbandelse over Obersten, at han ikke skulde komme ud af Verden, førend han havde bedt Præsten om Forladelse. Og saaledes gik det. Mange Aar herefter maatte Obersten fra sit Hjem atter begive sig til Sønderjylland, hvor han endnu traf Præsten i Live og af denne fik den attraaede Tilgivelse og Velsignelse. Da Obersten derefter paa Hjemvejen kom forbi Toftlund Kirke, døde han pludselig, og man begravede ham i en Kæmpehøj, der laa paa Kirkegaarden. Her fandt man hans jordiske Levninger for rigelig tredive Aar siden, da Nutidens Vandalisme ødelagde tvende store og smukke Kæmpehøje — til Fordel for Vejvæsenet. — —

Ved deres Bortrejse medtog Polakkerne mange Dreng, som de formodentlig har afhændet som Slaver til deres sydlige Naboer. Saaledes frarøvede Polakkerne en Enke i Stenderup hendes to Sønner. Skjønt hun havde skjult

sine Drengene godt paa Høstænget, blev de dog opdagede af Polakkerne, der uden Barmhjertighed førte de grædende Børn bort. Enken vidste intet andet Raad end at rive det forreste Blad af en gammel Bog og stikke det i en af Drengenes Lommer, idet hun bad ham om altid at gemme det som en Erindring om hende. — Naar hun senere bagte, lavede hun altid to smaa Kager, og naar disse lykkedes, antog hun, at det gik hendes Drengene godt. — Nu hørte man ikke mere om Drengene før i Frederik VI. Tid, da denne Konge sendte et Par Hingste fra Stutteriet i Jægersborg til Tyrkiet. Her saa Hestetrækkerne i en tyrkisk By paa et Værtshusskilt følgende for deres danske Øjne uforstaaelige Indskrift: „Anders Petersen født i Stenderup til denne syndige Verden.“ Paa videre Forespørgsel oplystes det, at Indskriften var taget fra Titelbladet paa en gammel Salmebog, og at dette Titelblad i Aarhundreder var bleven opbevaret i Familien som en Helligdom. Hvad Skiltet angik, saa havde hver ny Ejer maattet forpligte sig til at vedligeholde det og den ovennævnte Indskrift, skjønt ingen forstod denne, førend nu disse Fremmede tydede dens Mening. Saaledes fik Folkene i Stenderup at vide, hvad der var blevet af de to Drengene, hvorefter Sagnet havde fortalt.

At Polakkerne har været i Besiddelse af et særligt indædt religiøst Had ses deraf, at deres Forfølgelser navnlig gik ud over Præsterne. Rhode fortæller i sin Haderslev Amts Beskrivelse, at der i 1658 og 59 døde 28 Præster i Haderslev Amt. Og Grunden til dette usædvanligt store Antal Dødsfald blandt Præsterne var den, at de af Polakkerne enten blev helt ihjelslagne eller pinte og mishandlede i den Grad, at de ofte døde kort efter som Følge

af disse Mishandlinger. Og en Ulykke kommer sjælden alene. I Følge med Krigens Rædsler og Raaheder kom der smitsomme Sygdomme, der bortrev mange af dem, som Fjenden levned. Rhode fortæller følgende Grusomheder om Polakkernes Opførsel:

Præsten i Gammel Haderslev, Martin Højer, gik al Kjødets Gang i det fatale Aar 1659. Jordens Afskum, Polakkerne, plyndrede endog hans Lig.

Moltrup Præst, Hr. Jens, fik Besøg af de ugudelige Polakker 1659, de jog ham ud og afbrændte Præstegaarden og alt, hvad han ejede.

Vedsted Sogn: Gert Wilhelmi døde i Haderslev det fatale Aar 1659. Efter at Polakkerne havde tyrannisk mishandlet og udplyndret ham, bandt de ham bag i en Hesterumpe og førte ham med sig.

Maugstrup Sogn: Peter Wandel havde 1659 Besøg af de Polske, de klædte ham af, saa han med Hustru maatte fly halvnøgen til Haderslev, og der døde de begge.

Andreas Petersen i Rødding og Jørgen Tørning i Skodborg blev begge ihjelslagne i Rødding Skov af de tyranniske Polakker.

Mag. Andres Lautrup led i denne Krigstid meget og døde samme Aar. — Jonas Schnell i Agerskov blev slæbt bort fra Alteret i Kirken midt under Altergangen og ført til Løgum Kloster, hvor han døde.

Provst Klyne i Højrup døde 1658 under Polakkernes Tyranni. — Som man ser, døde der mange Præster, og talrige Præstegaarde blev afbrændte.

Saa det saaledes ud for Præsterne, hvorledes stod det da til med den øvrige Befolkning? Det maa siges, at de Ulykker, som Polakkernes Ophold her medførte, med Und-

tagelse af den sorte Død er de største, der nogensinde er gaaede hen over vort Fædreland. Man faar en Forestilling om disse to Ulykkers Rækkevidde, naar man sammenligner Befolkningens Størrelse før og efter den Tid, de gik hen over Landet. Paa Valdemarernes Tid var Landbefolkningen i Danmark meget talrig. Men saa kom først den sorte Død og hærgede Befolkningen, saa næppe de blev tilbage, som kunde give Efterverdenen Oplysning om denne Landsulykke. Og da Folket atter saa nogenlunde var kommet til Kræfter igjen, faldt Polakkerne ind i Landet, og disse og de med dem følgende Sygdomme svækkede og formindskede Befolkningen i den Grad, at de faa, der var tilbage, havde nok at gjøre med at skaffe sig selve Livsopholdet. Og hvorledes saa Landet ikke ud. De fleste Huse var afbrændte og Resten tomme, ingen Besætninger, intet Saakorn. Der gik lange Tider, førend Bonden atter kom til Kræfter igjen.

Den Del af Tiendeprotokollen for Agerskov Sogn, der omfatter Aarene 1594—1696, er endnu vel bevaret. Ved at gennemgaa den faar man et godt Begreb om Tilstanden. Fra 1658—1661 blev der ingen Kvægtiende ydet. 1661 er to Tredjedele af Tiendeyderne borte og af den tiloversblevne Tredjedel er Halvdelen nye Navne. I Byen Gestrup (Agerskov Sogn) var der omkring 1620 23 Tiendeydere med et Opdræt paa 125 Kalve og 120 Svin, medens der 1661 kun var 8 Tiendeydere med 37 Kalve og ingen Svin. Af de 8 Tiendeydere er der kun fire tilbage af dem, hvis Navne stod paa Listen 1658. — I Agerskov, Galsted og Rangstrup var Tilstandene ikke bedre. Gammelskov, der før Polakernes Ankomst havde tre Gaarde, er nu øde og Faarhus ligeledes. Langelund

gik fra fire Gaarde ned til en, og Mellerup fra fem Gaarde til to. Derimod holdt Bovlund og Vellerup sig nogenlunde.

Som man ser, kan de Ulykker, som Polakkernes Ophold her medførte, godt maale sig med dem, den sorte Død bragte. Baade Pesten og Polakkerne gjorde alt muligt for at affolke og ødelægge Landet. Efter Polakkernes Bortrejse forfaldt mange Byer — foruden dem, som de under deres Ophold her havde ødelagt — og nedbrødes, mange for aldrig mere at rejse sig. Men værre var det med Skovene, der blev ødelagte eller afbrændte, hvorved der gik uhyre Værdier tabt. Særlig gik det ud over de store Skove paa Højderyggen, der blev saa godt som totalt ødelagte, saa kun Stednavne og spredte Skovrester staa tilbage som Minde om de forsvundne Skove. — Agre tilgroede med Lyng findes endnu paa Hederne og minder om, at her i Fortiden har været dyrkede Marker. Den Kultur, der da fandtes, maa have været betydelig, thi de forskellige Byers Kreatur- og Svinebesætninger har endnu ikke naact det Standpunkt, de stod paa før 1624. — Det turde efter ovenstaaende være klart, at disse Begivenheder efter de tarvelige Efterretninger, som findes herovre, ikke kan males med for stærke Farver.

Spørgsmaalet: „Hvorfor har ingen endnu givet en Skildring af Polakkernes Ophold i Sønderjylland, da denne Begivenhed dog har haft en saa gennemgribende Betydning“, ligger nært. Mærkeligt er det, at de her foreliggende Begivenheder, hverken er blevne behandlede af ældre eller nyere Historikere. Har Begivenhederne i Kjøbenhavn og selve Danmark da i den Grad lagt Beslag paa de danske

Historieskriveres Opmærksomhed, at Sønderjylland helt er bleven glemt?

Maatte disse maaske noget dristige Spørgsmaal føre til, at de her løseligt omtalte Begivenheder blev underkastede et nøjere Studium!